

Rövid élelmiszer-ellátási láncok példatára

Fogalmak és hazai jó gyakorlatok

Perényi Zsófia – Szegedyné Fricz Ágnes – Gyöngyösi Emese

RÖVID ÉLELMISZER- ELLÁTÁSI LÁNCOK PÉLDATÁRA

Fogalmak és hazai jó gyakorlatok

A rövid élelmiszer-ellátási láncok (REL) számos formája közül választhat az, aki akár fogyasztóként, akár termelőként kíván csatlakozni egy-egy kezdeményezéshez, hogy ezzel a helyi élelmiszer-rendszereket támogassa. Ebben a kiadványunkban a REL-hez kapcsolódó fogalmakat, és néhány hazai jó gyakorlatot kívánunk bemutatni.

Kiadvány címe: Rövid élelmiszer-ellátási láncok példatára – Fogalmak és hazai jó gyakorlatok

Szerzők: Perényi Zsófia (Tudatos Vásárlók Egyesülete), Szegedyné Fricz Ágnes (Kislépték Egyesület), Gyöngyösi Emese (Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet)
Szakmai lektorálás: Kislépték Egyesület, Tudatos Vásárlók Egyesülete
Nyelvi lektorálás: Dr. Tóth Ferenc (ÖMKi)
Grafikai szerkesztés: Harsányi László

Ábrák forrása: Kislépték Egyesület (2. ábra, 3. ábra); Tudatos Vásárlók Egyesülete (címloldal, 4, 5, 6. ábra); Zalai Nyitott Porták (1. ábra); Zuglói Kenyérközösség (7, 8, 9. ábra)

Köszönjük a hasznos információkat a kiadványban szereplő gazdaságoknak, és bevásárlóközösségnek!

ISBN 978-615-82450-2-9

Kiadja és forgalmazza:
ÖMKi - Ökológiai Mezőgazdasági Kutatóintézet Közhasznú Nonprofit Kft.
Székhely: 1033 Budapest, Miklós tér 1.
Levelezési cím: H-1033 Budapest, Miklós tér 1.
info@biokutatas.hu | www.biokutatas.hu

A kiadvány a CO-FRESH projekt támogatásával jött létre.

Ez a projekt az Európai Unió Horizont 2020 program támogatásával jött létre koordinációs és támogatási tevékenység keretében, GA 101000852 szám alatt.

© ÖMKi, 2024

Felelősségi nyilatkozat:

Az ebben a dokumentumban kifejtett vélemények kizárólag a szerzők álláspontját tükrözik, és semmiképpen sem az Európai Bizottságét. Az Európai Bizottság nem vállal felelősséget a benne foglalt információk bármilyen felhasználásáért.

Az e kiadványban foglaltakat a szerzők legjobb tudásuk szerint írták le, és a lektorokkal együtt a lehető legnagyobb gondossággal ellenőrizték. Ennek ellenére a hibák lehetőségét nem tudjuk teljesen kizárni. A szerzők és a kiadó ezért nem vállalnak felelősséget a kiadványban esetlegesen előforduló pontatlanságok és abból eredő következmények miatt.

E kiadvány minden része szerzői jogokkal védett. Bármilyen felhasználás a kiadó engedélyével lehetséges. Ez különösen vonatkozik a sokszorosításra, fordításra, mikrofilm készítésére és az elektronikus rendszerekben való tárolásra és feldolgozásra.

TARTALOM

Bevezetés.....	5
Mi fán terem a rövid élelmiszer-ellátási lánc?.....	6
A kisléptékű termékelőállítás szabályai.....	8
Közösség által támogatott mezőgazdálkodás.....	9
A közösségi mezőgazdálkodás alapelvei	9
Miért éppen a közösségi mezőgazdálkodás?	10
Hogyan működik?	11
Mi kerül a heti „részesedésbe”?.....	12
Ami más – árképzés	13
A közösség.....	13
Jó példák	14
Közösségi gazdaságok listája 2024	16
Nem piac, bevásárlóközösség!.....	18
Egy hazai bevásárlóközösség jó gyakorlata – a Zuglói Kenyérközösség.....	18
Társadalmi felelősségvállalás	21
Összefoglaló	21
Hasznos források és ajánlott irodalom	22

Bevezetés

A globalizáció hatására ma már szinte korlátok nélkül beszerezhető bármilyen élelmiszer, annak termelési helyétől, valamint idényétől függetlenül. Ez a korszerű termesztéstechnológiának, a szállítás különböző formáinak és a munkaerő szabad mozgásának köszönhető, aminek révén a világ távoli pontjain megtermelt élelmiszer sok esetben igen hosszadalmas úton jut el a termelőtől a fogyasztó asztalára. A hagyományos kiskereskedelmi modell a termékek logisztikai áramlásának összetett útja, amelyet jelenleg elsősorban a hagyományos kiskereskedelmi marketing követ. A friss zöldség-kiskereskedelem e modelljében résztvevő szereplők ügynökök, árverezők, nagykereskedők, valamint különböző kiskereskedők.

Bár elsőre úgy tűnhet, hogy a fogyasztó szempontjából a jelen rendszer előnyös, hiszen könnyedén hozzájuthat a számára kíváncsatos élelmiszerekhez, ráadásul mindehhez elég egyetlen szupermarketet meglátogatnia, a képlet mégsem ilyen egyszerű. A jelenlegi modell számos ponton bírálható, ugyanis nehezíti a kisgazdák, valamint a kis- és középvállalkozások piacra jutását, de a környezetszennyezés és az élelmiszerbiztonság szempontjából is komoly dilemmák merülnek fel.

A kistermelők érdekeinek képviselését jelenleg leginkább a rövid élelmiszer-ellátási láncok térnyerésének bővítése, és azoknak a fogyasztók felé történő népszerűsítése jelentheti. Kiadványunkban a REL fogalmát, formáit, és néhány hazai jó gyakorlatát ismertetjük, bízva abban, hogy e rendszerek kipróbálásához is kedvet kap az olvasó.

(Forrás: ÖMKI)

Mi fán terem a rövid élelmiszer-ellátási lánc?

A rövid élelmiszer-ellátási lánc (REL) fogalom a termelők méltányos, helyi megélhetését, a fogyasztók bizalmán és lojalitáson alapuló élelmiszerellátását, így az élelmiszer-önrendelkezés¹ elengedhetetlen módszerét jelenti.

Az EU legtöbb országában a REL-re alkalmazott jogszabályi megfogalmazás az (azóta hatályt vesztett) 1305/2013/EU rendeletet² definícióját követi, mely szerint a REL egy olyan ellátási lánc, amely

- korlátozott számú gazdasági szereplőt érint,
- elkötelezett az
 - együttműködés,
 - a helyi gazdasági fejlődés, valamint
 - a termelők, a feldolgozók és a fogyasztók közötti szoros földrajzi és társadalmi kapcsolatok mellett.

A REL minimum két szereplőből áll: mindig a termelővel kezdődik, és mindig a fogyasztóval végződik. Akkor a legrövidebb az értékesítési lánc, amikor a termelő közvetlenül értékesíti a termékeit pl.: a gazdaságból, piacon, elosztó ponton, termelői boltból vagy közösség által támogatott mezőgazdasági rendszerben. A helyi termékeket vagy a termelő viszi el a fogyasztóhoz (például házhoz szállítás során), vagy a fogyasztó megy el értük a termelőhöz.

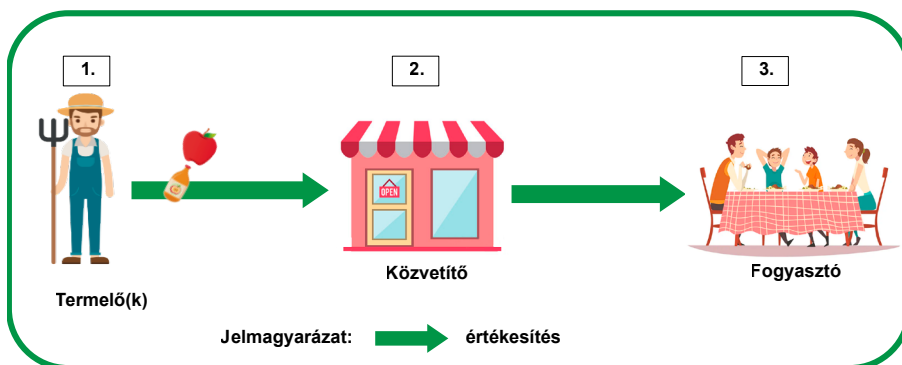
1. ábra: Zsankó Kistermelői Gazdaság, a termelő boltja (Forrás: Zalai Nyitott Porták)

A termelő és a fogyasztó között korlátozott számú (akár 1-2-3) köztes szereplő is lehet, akiknek az a feladata, hogy közvetítsenek a termelő és fogyasztó között, amennyiben a termelő

1 Az élelmiszer-önrendelkezés a népek joga az ökológiaiailag megfelelő és fenntartható módon előállított, egészséges és kulturálisan megfelelő élelmiszerhez, valamint ahhoz, hogy meghatározzák a saját élelmiszer- és mezőgazdasági rendszereiket. Azokat helyezi az élelmiszer-rendszerek és szabályozás középpontjába, akik termelik, elosztják és elfogyasztják az ételmet, és nem a piacok és vállalatok követeléseit. Védi a jövő generációk érdekeit. (forrás: Nyéléni Nyilatkozat)

2 A BIZOTTSÁG 2021. január 26-i (EU) 2021/73 VÉGREHAJTÁSI RENDELETE a Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) nyújtandó vidékfejlesztési támogatásról szóló 1305/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet alkalmazási szabályainak megállapításáról szóló 808/2014/EU végrehajtási rendelet módosításáról *

boltnak, pékségnek, cukrászdának vagy étteremnek, szálláshelynek, közétkeztető konyháknak értékesít. A REL legfontosabb kritériuma az átláthatóság. Ha több közvetítő lép be a termelő és fogyasztó közé, akkor is meg kell maradnia a lokalitásnak és figyelembe kell venni a közös helyi értékeket.

2. ábra: Hogyan értelmezzük a közvetítő fogalmát? (Forrás: Kislépték Egyesület)

Miért fontos, hogy minél több termelő be tudjon kapcsolódni a REL-be, és minél kevesebb köztes szereplő ékelődjön be a láncba?

Gazdasági szempontból a helyi termelés és értékesítés támogatja a helyi gazdaságot (múltányos jövedelem, adó bevétel), az önfoglalkoztatást, és elősegíti a munkahelyteremtést. *Környezeti szempontból* a kisgazdaságokban a termelési rendszerek sokszor fenntarthatóbbak, és lehetőség nyílik a körforgásos gazdaság (anyag, energia) létrehozására. Hozzájárulhat a biológiai sokféleség fenntartásához, az állatok jólétéhez, a környezet megőrzéséhez. *Társadalmi aspektusból vizsgálva* felvállalja a helyi tudás megőrzését, ápolja a kultúrát, és a hagyományokat.

3. ábra: A REL 10 pontja (Forrás: Kislépték, 2021)

A REL-ben szereplő kisgazdaságok a gazdasági, környezeti, társadalmi kihívásokra könnyebben reagálnak, és így könnyebben alkalmazkodnak a változásokhoz, gyorsabban váltanak termelési vagy értékesítési módszert. Az élelmiszerellátás kevésbé sérülékeny, mivel a megélhetést a multifunkcionalitás, több lábon állás jellemzi. Egy REL akkor működik jól, ha a fogyasztók ismerik a termelőket és közvetlen párbeszéd alakul ki közöttük, amely a kölcsönös megértést, szolidaritást segíti elő.

A kisleptékű termékelőállítás szabályai

A termelő-fogyasztó közötti bizalom kialakításához elengedhetetlen, hogy a láncszereplői kövessék az élelmiszerelőállítás higiéniai szabályait. Az élelmiszer-higiénáról szóló, 2004. április 29-i 852/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet 13. cikk (3) bekezdése értelmében a tagállamok nemzeti intézkedéseket fogadhatnak el a kisleptékű termékelőállítás higiéniai szabályairól.

Magyarországon a kistermelői termékek előállításának szabályait a 2023. november 23-án életbe lépett, a **kis mennyiségű, helyi és marginális élelmiszer-előállítás és értékesítés higiéniai feltételeiről** szóló 60/2023. (XI. 15.) AM rendelet szabályozza.

A 60/2023. AM rendelet lehetőséget biztosít arra, hogy kistermelőként, könnyített higiéniai feltételek mellett is végezhető a biztonságos élelmiszer-előállítás. A könnyített higiéniai feltételek két kategóriában valósulhatnak meg, attól függően, hogy a kistermelő milyen mennyiségben kíván alapterméket, illetve élelmiszert előállítani.

A kisebb, I. kategóriába tartozó, és a nagyobb, II. kategóriába tartozó kistermelők a rendelet 3. melléklet szerinti mennyiségi korlátokkal végezhetik a tevékenységüket, a rendeletben megállapított feltételek szerint.

A rendelet értelmében a kistermelők közvetlenül értékesíthetnek gazdaságuk helyén, Magyarország területén működő helyi termelői piacon, piacon, vásáron, alkalmi rendezvényen, engedélyezett ideiglenes árusítóhelyen, csomagküldő kereskedelem útján, átdaépítőponton és automatából. A kistermelők értékesíthetnek még a kiskereskedelmi szereplők felé (pl. boltok, amelyek a fogyasztókat szolgálják ki), illetve vendéglátóhelyeknek is közétkeztetésnek is.

A rendelet lehetőséget biztosít **kisvágóhidak** működésére, mely nagy segítséget jelent az állattartással és feldolgozással foglalkozó helyi termelők számára.

A helyi termelők számára az egyik leghatékonyabb módja annak, hogy közvetlenül elérjék a fogyasztókat, a **falusi vendégasztal szolgáltatás**. Ez azt jelenti, hogy a kistermelőknek lehetőségük van arra, hogy a gazdaságuk helyén, falusias, tanyasi vagy vidéki környezetben, a hazai hagyományokhoz köthető, illetve helyi alapanyagokra épülő élelmiszereket és az elkészítésükhöz kapcsolódó tevékenységeket bemutassák (nem rendszeres tevékenységként), és az elkészített élelmiszereket felkínálják helyben fogyasztásra, valamint – az állatvágásból származó friss hús kivételével – értékesítése a falusi vendégasztal helyén.

A kistermelők az élelmiszer-előállítás mellett az alábbi **szolgáltatásokat** is nyújthatják más kistermelők számára:

- füstölés,
- aszalás, szárítás, őrlés,
- terménytisztítás,
- olajos magvak préselése, pasztörizálás.

Ahhoz, hogy a REL működését jobban megértsük – és kedvet kapjunk ahhoz, hogy termelőként vagy fogyasztóként részesei legyünk – részletesen bemutatásra kerül a rövid élelmiszer-ellátási láncok két formája, a közösség által támogatott mezőgazdaság, valamint a bevásárlóközösségek rendszere.

Közösség által támogatott mezőgazdálkodás

A közösség által támogatott mezőgazdálkodás, röviden közösségi mezőgazdálkodás, a rövid élelmiszer-ellátási láncok még egy kevésbé ismert formája, melynek különlegessége, hogy hosszútávú elköteleződést kíván gazdától és annak vásárlóitól is.

A közösségi mezőgazdálkodás egy személyes együttműködés termelő és fogyasztó között, amelyben a gazdálkodással járó kockázatokat, felelősséget és a gazdálkodás gyümölcseit egy hosszú távú megállapodásban szabályozott módon közösen osztják meg.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a gazda vállalja, hogy egész évben a közösség tagjainak termel, míg a vásárlók vállalják, hogy átalánydíjért cserébe átveszik a terményeket. **„Részes rendszerek”** esetében a gazda mindent szétoszt a tagok között, ami megterem. A terményeket (lehet zöldség, tojás, állati termékek) jellemzően hetente, ugyanabban az időben és ugyanazon a helyen lehet átvenni, amíg a szezon tart.

Az ötlet Japánból ered: 1971-ben Teruo Ichiraku filozófus indította el a biogazdálkodás mozgalmát Japánban. Három év múlva háziasszonyok egy csoportja csatlakozott hozzá, akik aggódtak a vegyszerek hatásai miatt, így közösen létrehozták az első együttműködési megállapodást termelők és vásárlók között. Ezzel megoldódott az élelmiszerbiztonság kérdése – a fogyasztók tudták, ki, hol és hogyan termeli számukra az élelmiszereket. Ezeket az együttműködéseket Japánban **„Teikei”-nek** hívják, ami azt jelenti, hogy „élelmiszer a gazda arcával”.

Az első amerikai és európai közösségi gazdaságok először az 1970 években jelentek meg, majd terjedtek tovább Németországban, Svájcban, Európa több részén, és az Amerikai Egyesült Államokban. Az Urgenci, a közösségi gazdaságok nemzetközi szervezetének 2021-es adatai szerint 18 európai országban több mint 4600 közösségi gazdaság működik, amelyek közel 500.000 fogyasztót látnak el. Becslésük szerint ma a világon akár a 2 milliót is elérheti azoknak a vásárlóknak a száma, akik ilyen gazdaságokból szerzik be az élelmiszert, hiszen olyan országokban is találkozni a modellel, mint az Amerikai Egyesült Államok vagy akár Kína.

Magyarországon a Tudatos Vásárlók Egyesülete fogja össze a közösségi mezőgazdálkodás mozgalmát. Legutóbbi felmérésük 2022-ben készült, akkor a közel 20 közösségi gazdaság több mint 1200 családot látott el friss, helyi, szezonális, bio minőségű zöldséggel, hússal, tojással és gyümölcssel, ami a becslések szerint, több mint 4000 fogyasztót jelent családtagjaikkal együtt.

A közösségi mezőgazdálkodás alapelvei

- **PARTNERSÉG:** Az együttműködés részleteit **egy szerződésben** szabályozzák. Ezt minden fogyasztó aláírja a termelővel, és kölcsönös elköteleződést vállalnak az iránt, hogy egy meghatározott időszakban ellátják egymást erőforrásokkal. Azaz a vásárló pénzt ad, a gazda terményt. Ez lehet egy pár hónapos időszak vagy akár egy évre szóló szerződés is.
- **HELYI LÉPTÉK:** A közösségi gazdaságok helyi szinten működnek: **a termelőket összekapcsolják a helyi közösségekkel.** A szállítás csökkentése környezetvédelmi szempontokból is fontos. A távolság a gazdaságok és az átdózpontok között változó, Magyarországon nagyjából 15-100 kilométeres távolság a jellemző, de olyan termékeknél, amelyek nehezebben érhetőek el, például a hús, ez akár 200 kilométer is lehet.
- **SZOLIDARITÁS:** A csoport működése „emberi léptékű”. A tagok egész évben kiszámíthatóan támogatják a termelőket, **sok országban előre fizetnek a szezon elején.** Ez lehetővé teszi, hogy a termelők és családjaik fenntartsák a gazdaságaikat és megbecsülve éljenek. Hazánkban a vásárlók általában havonta fizetnek, de sok esetben előfordul, hogy felajánlják a negyed/fél évre szóló vagy akár egész szezont biztosító befizetéseket előre.

- **SEMÉLYES KAPCSOLAT:** A modell kulcseleme a **kockázatok és a termények megosztása**. Ha valami baj történik a gazdaságban, például a nagy hó miatt a gazda két hétig nem tud szállítani, a vásárlók azt elfogadják. Cserébe a gazda a legjobb tudása szerint termel, amit mind megoszt a tagok között, és természetesen igényszik megoldást találni a problémás helyzetekre.

Miért éppen a közösségi mezőgazdálkodás?

A közösségi mezőgazdálkodás modellje azért is népszerű, mert egyaránt jó a gazdálkodóknak és a vásárlóknak.

ELŐNYÖK A TERMELŐKNEK

- **Biztos megélhetés:** A kistermelőknek nemcsak a verseny jelent problémát, hanem a kereskedők alacsony felvásárlási árai is, illetve a bizonytalanság a kifizetés idejét illetően. A közösségi gazdaságok esetében a tagok átalánydíjat fizetnek a termékekért, ami a termelő számára méltányos és biztos jövedelmet jelent, állandó vevőkkel.
- **Valós szükségletek szerinti termelés:** A gazdálkodók pontosan tudják, hogy hány családnak termelnek majd az adott szezonban, ezzel tervezhetnek. Mivel vállalják, hogy mindent szétszotanak a vásárlók között, ami megterem, a felesleg is jóval kevesebb a rendszerben.
- **Választott termelési módszerek:** A termelők szabadon dönthetnek a termelési módszerekről, nem kell megfelelniük a piaci elvárásoknak vagy a felvásárlók feltételeinek. A döntésben a tagok szükségletei és a gazdaság adottságai meghatározóak.
- **Közösséghez tartozás:** A kockázatmentesítésnek és a közeli kapcsolatnak köszönhetően a fogyasztók megértik, ha például az egyik zöldségfélélt nem lehet betakarítani az időjárási viszonyok vagy más okok miatt. Sok közösségi gazda azt meséli, milyen sok energiát ad számukra, hogy az év során sok-sok pozitív visszajelzést kapnak azoktól, akik az ő általuk megtermelt élelmiszert fogyasztják.
- **Szabadidő:** Elsőre talán furcsán hangzik, de a közösségi gazdálkodóknak akár több idejük juthat magukra és a családjukra, hiszen nem kell a piacon árusítaniuk a termékeiket. Több közösségben is előfordult már, hogy a tagok maguk „küldték el” a gazdákat szabad-ságra, addig vállalva, hogy a heti átadások szünetelnek.

ELŐNYÖK A VÁSÁRLÓKNAK

- **Biztos forrás egész évben:** Ahogy a gazda a szerződésben is vállalja, az adott időszakban ellátja a közösség tagjait élelmiszerekkel. Az ellátás kevéssé függ a hazai vagy külföldi beszállítóktól, vagy az alacsony felvásárlási áraktól. Kifejezett előny volt ez például a Covid időszakban, amikor a nagy láncok szállító kapacitása megtelt, a közösségi gazdák hetente szállították az egészséges élelmiszert a vásárlóknak.
- **Finom, friss:** Ha a vásárlókat megkérdezzük, miért csatlakoznak a közösségi gazdaságokhoz, a leggyakoribb válaszuk az, hogy a finom és friss élelmiszer miatt. A frissesség garantált, mert a gazdák az átadás napjának reggelén vagy az előző napon takarítanak be, szednek le mindent a közösségnek.
- **Egészséges:** A közösségi gazdák vállalják, hogy az ökológiai mezőgazdálkodás elvei szerint termelnek, még abban az esetben is, ha nincs hivatalos minősítésük. Kis területen gazdálkodnak, a viszonyuk a környezettel és az emberekkel közvetlenebb. Ez azért is fontos, mert a jól megtervezett növény társítások, a vetésforgók alkalmazása, valamint a növények és állatok harmonikus kapcsolata mind-mind hozzájárul ahhoz, hogy ne kelljen mesterséges anyagokat használni a termesztésben, ennek köszönhetően a bioélelmiszerek biztonságosabbak.
- **Jó a környezetnek:** Nincs közvetítő, nincs felesleges szállítás, raktározás és csomagolás. A gazda egyenesen az átadópontra szállítja a terményeit, minimális az élelmiszerkilométerek száma, minimális a csomagolás is, így nem melleleg, a termékek árát a növekvő üzemanyagárak is kisebb mértékben befolyásolják.
- **Nem emelkednek az árak hétről-hétre:** A gazdák egy évre vagy szezonra előre kalkulálják ki az árakat, amit a tagok havi átalány formájában fizetnek meg. Az utóbbi évek sok

szempontból is extrémnek tekinthetőek, az üzemanyag és ezzel együtt az élelmiszerárak az egekbe szöktek. A drágulás a közösségi gazdaságokat sem kímélte, több gazda is kénytelen volt emelni a havidíjon szezon közben. Ezzel együtt az árak még mindig sokkal kiszámíthatóbbak, mint a szupermarketben vagy a piacon.

- **Jó helyre kerül a pénzünk:** Azok, akik közösségi gazdaságokból vásárolnak, hozzájárulnak a vidéki térségek és a kisgazdaságok fennmaradásához. Arról nem is beszélve, hogy egyre jobban inognak a nagy ellátási láncok, egyre több helyi termelőre lesz szükség, hogy biztosítsák az élelmiszerellátást. Ez a jövő!

Hogyan működik?

4. ábra: A közösségi mezőgazdálkodás működése (Forrás: Tudatos Vásárlók Egyesülete)

1. **Évindító találkozó:** A szezon előtt az új tagok online vagy személyes eseményeken ismerkedhetnek a rendszerrel és a nekik szimpatikus közösségi gazdasággal. Vannak olyan közösségek, ahol csatlakozás előtt a tagoknak a gazdaságba is el kell látogatniuk, hogy megismerjék a gazdaságot és személyesen is találkozzanak a gazdával.
2. **Szerződészkötés és fizetés:** A vásárlók és a közösségi gazda egy kétoldalú megállapodást írnak alá, amely nemcsak a megszokott információkat tartalmazza (például zöldségek ára, fizetés gyakorisága és annak ideje), hanem az együttműködéshez fontos részleteket is (átadások helye és ideje; mi történik, ha valaki nem tudja átvenni a részesedését).
3. **Éves terv készítése:** A gazda a tagok száma alapján elkészíti az éves gazdálkodási tervet. A közösségi gazdaságok nem tudnak határtalanul növekedni. A terület mérete vagy az állatállomány nagysága határt szab annak, hány tag tud a közösséghez csatlakozni. Éppen ezért előfordulhat, ha nincs üresedés egy közösségi gazdaságban tavasszal, nem tudnak új tagokat felvenni.
4. **Munkálatok a gazdaságban:** A tervek alapján megkezdődik a gazdaságban a munka. A munkálatokat a gazda végzi, de a legtöbb gazdaságban vannak alkalmak, amikor a tagok is végezhetnek önkéntes munkát és besegíthetnek bizonyos feladatokba. Ezek nagyon jó alkalmak a közösségépítésre.
5. **Átadás:** Zöldségközösségek esetében van, ahol a tagok részére előre összekészítik a heti adagot dobozban vagy szatyorban, de vannak olyan gazdaságok, ahol a tagok maguk mérik ki és válogatják össze a részüket. Utóbbi esetben a gazda mindig jelzi egy táblán, hogy például melyik zöldségből mennyi jár egy tagnak az adott héten.
6. **Tag és a családja főznek a terményekből:** A tagság azoknak ajánlott, akik rendszeresen főznek otthon, mert a nagy mennyiségű zöldséget vagy tojást és húst, amit rendszeresen kapnak, fel kell dolgozni. Vannak olyanok, akiknek eleinte kihívást jelenthet a főzés, de a legtöbb tag gyorsan beletanul.

Mi kerül a heti „részesedésbe”?

Bár a nemzetközi példák azt mutatják, szinte nincs is olyan termék, amit ne lehetne a közösségi mezőgazdálkodás modelljével a vásárlókhoz juttatni, Magyarországon még leginkább a zöldségtermesztő gazdák vágnak bele a módszerbe. A szezon általában tavasztól decemberig tart. A heti átadásokon minden vásárló megkapja a saját „részét”, amibe minimum 6-8, de sokszor 10-12 féle zöldség is kerül. A legtöbb közösségnél nagyobb (4 fős család ellátását kiszolgáló) és kisebb (2 fő számára elegendő) részesedésekre jelentkeznek a tagok.

A részesedésekbe például ezek a zöldségek kerülhetnek:

Tavaszi: ➤ hónapos retek ➤ bébirépa ➤ karfiol ➤ pak-choi ➤ kínai kel ➤ bébicékla ➤ fejessaláta ➤ újhagyma	Nyár: ➤ csemegekukorica ➤ paradicsom ➤ paprika ➤ cukkini ➤ karalábé ➤ sóska ➤ padlizsán ➤ uborka ➤ újkrumpli ➤ zöldbab ➤ fehér hagyma ➤ fokhagyma
Ősz: ➤ édesburgonya ➤ édeskömény ➤ jégcsapretek ➤ brokkoli ➤ káposzta ➤ spenót ➤ paszternák ➤ póréhagyma ➤ sütőtök ➤ százzeller	Tél: ➤ kelbimbó ➤ csicsóka ➤ fekete retek ➤ vöröshagyma ➤ burgonya ➤ sárgarépa ➤ petrezselyem ➤ cékla ➤ leveles kel ➤ bétisaláta

Ami más – árképzés

A közösségi gazdaságok árképzése eltér a boltok, vagy akár a termelői piacok gyakorlatától. Ebben a rendszerben a gazdának azért fizetnek a vásárlók, hogy megtermelje az élelmiszert. A gazda a gazdaság összes költsége alapján számítja ki az árat, beleértve például a bérek, a biztosítás, vagy a közösség ellátásához szükséges beruházások költségeit is. Egy részesedés havi átalánydíja tehát az összköltség elosztva a taglétszámmal és a hónapok számával.

Éppen ezért Magyarországon sok közösségi gazdaság a szezonra adja meg a csatlakozási díjat, hiszen ebben a logikában a tagok nem a „dobozokért” fizetnek. A többi gazdaságban 2024-ben a kisebb részesedésekért körülbelül 5000-10000 Ft közötti összeget, a nagyobbakért pedig 9500-17500 Ft közötti összegeket kértek. Általánosságban elmondható, hogy a közösségi gazdaságokon keresztül vásárolt élelmiszer olcsóbb a vásárlóknak, mintha azt biopiacon vagy rendelésen dobozrendszeren keresztül szereznék be.

A közösség

Ahogy a modell nevében is benne van, a vásárlók egy közösség tagjaivá válnak: nemcsak vállallják a közös kockázatot a gazdákkal és akár előre kifizetik a részesedésüket, hanem ők is „részlet vállallnak” a közösség működtetésében. Ez nem is olyan egyszerű. Európa számos országában a fogyasztók sokkal nagyobb részt vállallnak a közösségi gazdaságok működtetésében, mint Magyarországon. Vannak országok (pl. Csehország), ahol a vásárlók fognak össze, ők szervezik az átdátpontot, keresik a gazdát és működtetik a rendszert. Másol (pl. Franciaország) egyesületek alakulnak a közösségi gazdaságok működtetésére, ahol a gazdák és a vásárlók ugyanúgy részt vállallnak a döntéshozásban, tervezésben. Az is előfordul (például az Egyesült Királyságban), hogy a tagok közösen bérelnek földterületet és alkalmaznak gazdálkodókat, hogy nekik termeljenek.

Magyarországon azonban a gazdálkodók vállalják a legtöbb feladatot: ők termelnek, felnek a szervezésért, kommunikációs teendőkért és közösségépítésért is. Ahhoz, hogy a gazdák kiégését elkerüljük, fontos tudatosítani, hogy egy ilyen komplex rendszer csak a vásárlói tagok hozzájárulásával működtethető. Szerencsére már nálunk is kezdenek megjelenni a jó példák. A Dunaszigeti Zöldségközösség például egy két napos tréningen vett részt, ahol a gazdák és a legelkötelezettebb tagok azon gondolkodtak, hogyan fejleszthetik az együttműködést. A két nap végére nemcsak munkacsoportok alakultak (például a stratégiai tervezésért felelős csapat vagy a rendezvényszervezést segítő tagok), hanem a legtöbben azt is kifejtették, hogy hajlandóak nagyobb anyagi hozzájárulást adni azért, hogy támogassák a gazdák megélhetését és a rendszer működtetését.

Jó példák

Pallagvölgyi Biokert – Fiatalok kezdeményezése

2020-ban alakult meg a Pallagvölgyi Biokert, amely 2021 óta közösségi gazdaságként működik. Különlegessége, hogy a gazdaságot négy fiatal szakember tartja fenn, együttműködve a kóspallagi önkormányzattal. A csapat baráti és szakmai kapcsolatokból alakult, motivációjuk közös volt, mindannyian kisléptékű zöldségtermesztéssel szerettek volna foglalkozni, az ökológiai gazdálkodás és a permakultúra elveit követve.

A kert önkormányzati tulajdonú, az óvoda hátsó udvara. A gyönyörű lankás területen 5500 m²-en termelnek zöldségeket és fűszernövényeket. Áprilistól november közepéig szállítanak, 75 tagjuk van a környékről – Kóspallagra, Szokolyára, Nagymarosra, Kismarosra, Verőcére, Vácra és Gödre szállítanak. Egy szezon alatt közel 50 féle zöldség és 8-10 féle fűszernövény kerül a dobozokba. A gazdaság működtetésében egyedi, hogy egy „gazdacsoport” állt az élére. Az együttműködésnek számos előnye van: a közös döntéshozás, egymás támogatása és helyettesítése is lehetővé válik. Link: <https://pallagvolgy.wordpress.com/>

5. ábra: Friss zöldségek a Pallagvölgyi Biokertből (Forrás: Tudatos Vásárlók Egyesülete)

Szigetmonostori Biokert – Hosszútávon sikeresen

2009 óta működik az egyik legtapasztaltabb közösségi gazda, Pető Áron zöldségközsége, ami a francia AMAPOK (Szövetség a Paraszti Mezőgazdálkodás Fenntartásáért) mintájára kezdett el a közösségi értékesítéssel foglalkozni. A francia közösségi gazdaságok „részes rendszerként” működnek, azaz a gazda mindent szétoszt a tagjai között, amit megtermel. Áron azért döntött a közösségi mezőgazdálkodás mellett, mert szeretne volna a piaci értékesítésben rejlő bizonytalanságokat kiiktatni.

A siker egyik kulcsa az elhivatottság. A tapasztalt biogazda, 2004 óta gazdálkodik, 2020-ban őt választották Magyarországon az Év Biogazdájának. Jelenleg a Biokultúra Egyesület Közép-Magyarországi régiójának egyik alelnöke. Együttműködik kertészeti felsőoktatási intézményekkel, rendszeresen fogad gyakornokokat, és az induló közösségi gazdáknak is gyakran segít.

6. ábra: Fóliás paprikatermesztés a Szigetmonostori Biokertben (Forrás: Tudatos Vásárlók Egyesülete)

És mi szól a modell mellett ennyi éven át? A gazda szerint a kiszámíthatóság, és az, hogy „az emberek sokkal jobban megbecsülik ezt a fajta élelmiszert és minket dolgozókat is. Maga az élelmiszer fogyasztóhoz jutása is jóval kevesebb pazarlással jár, ami ilyen prémium minőségű biozöldségek esetében nekem fontos szempont.”. Link: <https://biokert.org/>

Dunaszigeti Zöldségközség – adjuk össze!

A német és osztrák közösségi gazdaságokhoz hasonlóan a Dunaszigeti Zöldségközség is az „ajánlattétel módszerével” gyűjti össze az éves működéshez szükséges összeget. Az ajánlattétel lényege, hogy a szolidaritás jegyében minden tag annyit ajánl fel az éves részesedésért cserébe, amit megengedhet magának.

A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy az „irányár” megértésének érdekében a gazdák bemutatják az éves költségvetést a tagoknak. Minden tag annyit ajánl, amennyit gondol – a cél az, hogy a végére összejöjjen a teljes összeg. A modell Ausztriából származik (Árverezés 2.0): ott a tagok havi vagy éves nettó jövedelmét (anonim módon kell megadni) összesítik. Utána kiszámolják, hogy ennek az összegnek hány százalékát teszi ki a vállalkozás termelési költsége. Ez az arány az irányár alapja – mindenki felajánlhatja jövedelmének ezt a részét a gazdaságnak. Link: <https://www.facebook.com/dunaszigetizoldsegekzosseg>

Érdekel a közösségi mezőgazdálkodás? Akár belevágnál? Vegyél részt a Tudatos Vásárlók Egyesületének Légy a részese! alapképzésén vagy a minden év februárjában megrendezett Közösségi Mezőgazdálkodás Családi napon! <https://tudatosvasarlo.hu/kozossegi-mezogazdalkodas/>

Közösségi gazdaságok listája 2024

Forrás: Tudatos Vásárlók Egyesülete (link: <https://tudatosvasarlo.hu/kozossegi-mezogazdalkodas/hazai-kozossegi-gazdasagok/>)

Név, elérhetőség	Átvevőpontok	Termék
Bio Pipacs Tanya Arnoldné Óré Zsuzsa, 06 20 538 0938, pipacs.tanya@hotmail.com	Szeged, Kistelek, Pusztaszer	zöldség
Biokert Szigetmonostor Bangha Renáta, 06 20 425 5253, aronpeto23@gmail.com	Szigetmonostor, Szentendre, Dunakeszi, Göd, Budapest	zöldség
Birs Közösség, Héjjas Szilvia 06 20 215 9353, hejjasszilvia@gmail.com	Budapest (8., 9., 11., 13. 14. és kerület)	zöldség
Csendüllő Életkert Kiss János, 06 20 410 3136 kiss.janos.krisztian@gmail.com	Miskolc	zöldség
Dunaszigeti Zöldségközösség Payr Anna, info@dzk.hu	Dunasziget, Mosonmagyaróvár	zöldség
Ezerjő Farm és Vendégház Dudás Zsolt, 06 30 856 2291 ezerjofarm@gmail.com	Házhozszállítás: Budapest, Páty, Budakeszi, Szombathely, Sárvár, Veszprém, Balatonfüred	zöldség
Élet Forrása Birtok Bükiné Budafalvi Anna, 06 20 913 1871 eletforrasabirtok@gmail.com	Nagybakónak, Nagykanizsa	zöldség
Gyurgyalagos Tanya Gyergyószegi Ferenc, 06 30 930 5290, gyurgyalagostanya@gmail.com	Budapest (14. és 19. kerület), Hatvan	zöldség
Jászsági Biokert Varga Norbert, 06 70 321 5663, jaszsagibiokert@gmail.com	Szolnok, Budapest (11. kerület)	zöldség
Kakuk Élőkert Kakukné Varga Ágnes, 06 70 341 3839, akavasytem@gmail.com	Szeged	zöldség
Kertet Nevelek Dudás Krisztina, 06 70 322 1441, nevelemakertem@gmail.com	Budaörs, Lovasberény, Csákvár, Székesfehérvár, Gárdony	zöldség
Kertszelet Zöldségközösség Kása Gabriella, 06 20 422 5775, kertszelet2421@gmail.com	Nagyvenyim, Rácalmás, Dunaújváros	zöldség
Kisdomb Istvánkó Viktória, 06 30 565 6936, vistvan- ko@gmail.com	Budakeszi, Piliscsaba, Telki	zöldség
MagosVölgy Ökológia Gazdaság Dezsény Zoltán, 06 20 394 7971 kapcsolat@magosvolgy.hu	Budapest (1. és 8. kerület)	zöldség

Név, elérhetőség	Átvevőpontok	Termék
Nádland Farm Lukács József, 06 20 958 4813, jozsef@nad-landfarm.hu	Budapest, Vizslás	zöldség
Napfonat kert – Mozsgó Barcsik Tamás, 06 20 464 6913 napfonatkert@gmail.com	Pécs, Szigetvár	zöldség
Natúr Spájz Horváth Adrián, 06 70 639 8552, naturspajz@gmail.com	Házhozszállítás: Budapest, Győr, Sopron, Százhalombatta, Szombathely, Veszprém	zöldség
Pallagvölgyi Biokert Kálmán Nikolett, 06 30 245 3699 pallagvolgy@gmail.com	Kóspallag, Szokolya, Kismaros, Nagymaros, Verőce, Vác, Göd	zöldség
Panoráma Ökokert Kocsis Kinga, 06 20 375 8945, panoramaokokert@gmail.com	Fót, Dunakeszi, Budapesten házhozszállítás	zöldség
Szandaszögi Ökokertészet Drevenka Orsolya, 06 30 798 1428 szandaszogi@gmail.com	Budapest (15. kerület), Vác, Balassagyarmat, Szanda	zöldség
Tamás Gazda Vegyszermentes Gazdaság Dobozi Tamás, 06 30 825 4884 , tamasgazda526@gmail.com	Budapest (3., 11., 14. 17. kerület), Kecskemét, Szolnok, Cegléd	zöldség
Táncoskert Lengyel Zoltán, 06 70 453 7310 lengyel.zoltan@tancoskert.hu	Budapest (3., 13. és 15. kerület)	hús
Tápiódoboz Trencsényi-Vörös Gabriella, 06 70 451 7701 tapiodoboz@gmail.com	Budapest (3. és 13. kerület), Gyömrő, Maglód	zöldség
Terápiás Kert Szilágyi Krisztina, 06 30 516 0675 terapiaskert@gmail.com	Szód, Sződliget, Vác, Göd	zöldség
Vándorkovász Porta Török Hunor, 06 30 375 8216, vandorkovaszporta@gmail.com	Budapest (14. kerület), Vác, Dunakeszi	hús
Virágos Élet Zöldségközösség Fóris Anna, 06 30 685 1140 viragoselet@gmail.com	Pátka, Székesfehérvár	zöldség
Zöld Almárium Strompf Klára, 06 30 413 2617 zold.almarium@gmail.com	Budapest (2., 3., 6., 11. 16., 17., és 18. kerület) Budakeszi, Kiskunfélegyháza, Szeged	zöldség, hús
Zöldségbirtok Szabó Rudolf, 06 70 944 0456 info@zoldsegbirtok.hu	Pécs, Villány	zöldség

Nem piac, bevásárlóközösség!

A rövid élelmiszer-ellátási láncok további, az utóbbi években hazai viszonylatban is egyre inkább elterjedőben lévő változata a bevásárlóközösségek rendszere. A bevásárlóközösségek jellemzői, hogy mindig önkéntes alapon szerveződnek, a termelők, a szervezők és a szervezőket segítő önkéntesek közös munkájaként különleges teret nyújtanak a helyi, kistermelői termékek értékesítésére, emellett pedig különböző szociális, és közösségépítő funkciókat is ellátnak.

A bevásárlóközösségeknek bárki tagja lehet, akinek fontos a megbízható, ismert forrásból származó, helyi termékek fogyasztása. Egyes közösségek azonban más-más értékesítési elveken működhetnek, melyekre nem létezik általános szabály. Bizonyos kosárközösségeknél kizárólag előrendelésre lehet megvásárolni a kiválasztott termékeket, mellyel a fogyasztó segíti a gazdákat a tervezésben, és nem keletkezik az átadónap végén fölöslegben maradt áru, aminek a további logisztikájával később foglalkozni kellene. Így a termelő sem dolgozik fölöslegesen, és a fogyasztó is biztosítja magának a friss áruhoz jutást, akkor is, ha nem tud az átadónap elején megjelenni amikor még nagy az árubőség (mint egy hagyományos termelői piac esetében). Ezekben az esetekben gyakran a szervezők és az őket segítő önkéntesek készítik elő a megrendelt termékeket az átadás napján, és a termelők sokszor nincsenek személyesen jelen az átadás időpontjában (az előrendelt árut pár órával az átadás időpontja előtt szállítják be a bevásárlóközösség átadópontjára). Az ilyen működés jelentős szervezői kapacitást igényel, melyet a bevásárlóközösség alakításának tervezésekor mindenképp figyelembe kell venni.

Amennyiben a bevásárlóközösséget alakító szervezőknek nincs lehetőségük az előrendelések kezelésére, az átadónap a termelők közvetlen jelenléte mellett, egy hagyományos termelői piachoz hasonlatosan is működhet. Ennek előnye, hogy megmarad a közvetlen kapcsolat a fogyasztó és a termelő között, lehetőség adódik a felek közötti eszmecserére, a személyes kapcsolat erősítésére. A termelők a saját előrendeléseket önállóan, vagy kisebb csoportokat alkotva, egymás megbízásával is kezelhetik. Gyakran találunk példát egy bevásárlóközösségen belül néhány gazda összefogására, így nem feltétlenül kell mindannyiuknak személyesen megjelenni minden átadás alkalmával.

A bevásárlóközösségek alulról szerveződő kezdeményezések, melyek a meglévő, központosított élelmiszerrendszerek hiányosságaira és problémáira válaszul jönnek létre, civil összefogási alapon. A következőkben egy budapesti bevásárlóközösség példáján mutatjuk be a rendszer jellemzőit, és sikerhez vezető lépéseket.

Egy hazai bevásárlóközösség jó gyakorlata – a Zuglói Kenyérközösség

A kezdetek

A Zuglói Kenyérközösség 2019. februárjában alakult két fő alapítóval, akik arra keresték a választ, hogyan tudnának a családjuk asztalára egészséges, adalékanyagoktól mentes élelmiszert tenni, mellyel a nagy áruházláncok helyett a kistermelőket tudják támogatni. Ezzel a szemlélettel kezdtek el ismerősökkel, barátokkal, kollégákkal beszélgetni, és lassan egyre világosabbá vált, hogy sokan támogatnának egy ilyen jellegű kezdeményezést a kerületben. Következő lépésként termelőket kellett keresni – itt fontos szempont volt a természetközeli, ökológiai szemléletű növénytermesztési és állattartási gyakorlat, valamint az, hogy a feldolgozott termékek hagyományos tartósítással, mesterséges színezékek és adalékanyagok mellőzésével készüljenek. Az első átadónapot egy kóstolónapként hirdették meg, ami lehetőséget adott a gazdáknak a bemutatkozásra, termékeik megismertetésére. A siker nem maradt el, a látogatók nyitottsága

egyértelművé tette, hogy a vásárlók szívesen fogadják az alternatív, kistermelőket támogató élelmiszer beszerzési lehetőségeket.

Hogy néz ki egy átadónap?

A Zuglói Kenyérközösség 2024-ben ünnepli működésének 5. évfordulóját, ami alatt mind a szervezők és önkéntesek, mind pedig a termelők köre jelentősen bővült, formálódott. A kezdeti 5-6 helyett ma már 15 állandó, és 11 időszakosan érkező termelő tartozik a bevásárlóközösséghez, az alábbi termékcsoportokat kínálva:

- biominősített zöldségek és gyümölcsök
- ökológiai szemlélettel termesztett (de biominősítéssel nem rendelkező) zöldségek és feldolgozott termékek
- vadhúsok és feldolgozott termékek (füstöltáru)
- gyűjtött és termesztett gombák (friss és szárított)
- adalékanyag-mentes, kovászos pékáru
- mikrozöldségek és frissen préselt gyümölcs-, és zöldséglevek
- hagyományos tartósítással készült liba füstöltáru
- tyúk-, és fűrtőjás
- dió
- házi sajtok és tejtermékek
- lekvárok, gyógynövényeszörpök (hagyományos és cukormentes), méz
- vágott virágok
- szezon-szerűen bio zöldségpalánták
- kézműves termékek (horgolt, kötött, festett dísz-, és ajándéktárgyak)

7. ábra: Zöldségdobozok átadása és szabad áru értékesítése az Orsiherba Biokertnél
(Forrás: Zuglói Kenyérközösség)

Az Zuglói Kenyérközösségben az átadás 3 órással délutáni időszakra, a termelők személyes jelenléte és a szervezők helyszíni koordinációja mellett zajlik. A bevásárlóközösségben az árusítás három csoportja különböztethető meg:

1. **szabad árus megoldás:** A gazdák hagyományos piaci rendszer szerint árulják a termékeiket a készlet erejéig.
2. **előrendeléses rendszer:** A termékeket kizárólag előrendeléssel lehet megvásárolni, így a gazda csak annyi terméket hoz el az átadónapra, amennyi valóban el is fogy (állat vágásoknál jellemző forma). Ilyenkor a rendelési lehetőség 2 nappal az átadónap előtt zárul.
3. **dobozrendszer:** Az előrendelés egyik formája, mely közel áll a közösség által támogatott mezőgazdasági formához. A termelőnél heti rendszerességgel kis és nagy zöldségdobozok rendelhetők elő, ám itt nem kell a teljes szezonra elköteleződni. A megrendelt dobozok mellett szabad áru is kapható, amennyiben a vártnál nagyobb mennyiség termelt a gazdaságban.

Az átadónapokat a szervezők és termelők összefogásában gyakran különböző események színesítik. Ilyenek a közös főzések (pl.: nyárünneplő lecsófőzés, téli szarvaspörkölt vacsora), az adventi készülődéshez vagy népi hagyományokhoz köthető események (pl.: Márton-napi vigasság), vagy éppen a bevásárlóközösség születésnapjának közös megünneplése. Ezek az események lehetőséget teremtenek a helyieknek a kapcsolódásra, az átadónap találkozóhely, baráti beszélgetések és tudásmegosztás színtere is egyben. A szervezők az ismeretátadás céljából különböző tematikus rendezvényeket illesztenek a közösség programjaiba, így került megrendezésre 2023-ban a Kalapka Kézműves Gombafarm és a Zuglói Kenyérközösség együttműködésének köszönhetően Zugló első gombafesztiválja, de volt már példa szelíd tisztítószerek és natúr kozmetikumok témájú workshopra is.

8. ábra: A Zuglói Kenyérközösség, mint átadópon, az ÖMKI tájfajta paradicsom palánta akciójában
(Forrás: Zuglói Kenyérközösség)

Társadalmi felelősségvállalás

Látható, hogy a bevásárlóközösségek jóval többet nyújtanak, mint egy hagyományos termelői piac. Jelentős hangsúlyt kapnak az emberi kapcsolatok és a társadalmi célú tevékenységek is. A Zuglói Kenyérközösségben rendszeresek az adománygyűjtések, melyek főzésekhöz, tomblához, vagy ún. „pop-up” vásárokhöz köthetők. Pénzt, élelmiszer-, és ruhaadományt is gyűjtöttek kerületi nehéz helyzetű családoknak, állatmenhelynek, de a Kenyérközösség csapata a Jótékonyági Gasztrofesztivál főzőversenyén is indult már.

9. ábra: Friss és tartós élelmiszeradomány átadása a zuglói Tündérpakk Alapítványnak
(Forrás: Zuglói Kenyérközösség)

Összefoglaló

A rövid élelmiszer-ellátási láncok számos formája közül választhat az, aki akár fogyasztóként, akár termelőként kíván csatlakozni egy-egy kezdeményezéshez, hogy ezzel a helyi élelmiszer-ellátási láncokat támogassa. REL nélkül nem képzelhető el fenntartható vidékfejlesztés, ugyanis a fogyasztók és termelők közötti kapcsolat és összefogás kulcsfontosságú a kistermelők tevékenységének fennmaradása érdekében. Érdemes tehát mindenkinek végiggondolnia a saját lehetőségeit és preferenciáit: legyen szó akár heti zöldségdoboz-rendszerről, akár alkalmankénti termelői piac-látogatásról, ezzel a fogyasztó nem csak a hazai kistermelők megélhetését, hanem a saját egészségét is támogatja.

Hasznos források és ajánlott irodalom

Tudatos Vásárlók Egyesületének közösségi mezőgazdálkodással foglalkozó oldala:

<https://tudatosvasarlo.hu/kozossegi-mezogazdalkodas/>

Közösségi mezőgazdálkodás tematikus hírlevél:

https://bit.ly/legyreszese_hirlevel

A nemzetközi közösségi mezőgazdálkodás hálózata, az Urgenci weboldala:

<https://urgenci.net/>

Online tanulási lehetőség, források a közösségi mezőgazdálkodásról (angol):

<https://hub.urgenci.net/>

Bevásárlóközösségek működésével és alapításának lépéseivel foglalkozó weboldal:

<https://kosarkozosseg.hu/>

Réthy Katalin, Dezsény Zoltán (2013): Közösség által támogatott mezőgazdaság: Útmutató gazdálkodóknak a rövid élelmiszerláncokról és a termelői-fogyasztói közösségek létrehozásáról

Helyi termék kézikönyv:

<https://www.nak.hu/kiadvanyok/kiadvanyok/4349-helyi-termek-kezikonyv/file>

Helyi termék jó gyakorlatok és termelői bemutatkozók:

<https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/kisleptek.hu/wp-media-folder-kisleptek/wp-content/uploads/2023/10/helyi-termek-katalogus-1.pdf>

Betekintés és ajánlások a rövid élelmiszer-ellátási láncok együttműködésének támogatására:

<https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/kisleptek.hu/wp-media-folder-kisleptek/wp-content/uploads/2021/08/smartchain-hu-1.pdf>

BIOEAST projekt megállapításai az élelmiszer rendszerekről:

<https://kisleptek.hu/egyeb-kiadvany/bioeast-projekt-megallapitasai-az-elelmiszer-rendszerekről/>

BIOEAST tanulmány angol nyelven:

<https://s3-eu-central-1.amazonaws.com/kisleptek.hu/wp-media-folder-kisleptek/wp-content/uploads/2022/07/3-study-food-systems-1.pdf>

Nyitott porta és helyi termék témautak gyűjtőoldala (2022):

<https://kisleptek.hu/tudastar/nyitott-porta-es-temautak/>

Gyűjtőoldalak – 3 lista arról, hol találunk helyi termékeket (2022):

<https://kisleptek.hu/tudastar/rel-hub/3-termeloi-gyujtooldal/>

Bevásárló és kosárközösségek gyűjteménye – frissítve 2022-ben:

<https://kisleptek.hu/egyeb-kiadvany/dobozrendszerek/>

REL nemzetközi jó gyakorlatok:

<https://kisleptek.hu/category/tudastar/jogyakorlatok/nemzetkozi/>